

УДК: 332.37

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

Бабій Н.Е. – студентка спеціальності “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Нагорнюк О.М.** – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

Анотація. В роботі розглядається сучасний стан використання земельних ресурсів. Аналізується формування земельних відносин і агроекологічна ситуація в Україні. Для поліпшення існуючого агроекологічного стану, пропонується застосовувати комплекс методів, які стосуються екологічного землеробства та впроваджувати організаційно-економічні і юридичні методи землекористування.

Ключові слова: землевикористання, агроекологічний стан, екологічні пріоритети, моніторинг земель, агроекологічний моніторинг

Annotation. The work examines the current state of land resource use. The formation of land relations and the agroecological situation in Ukraine are analyzed. To improve the existing agroecological state, it is proposed to apply a set of methods related to ecological agriculture and to introduce organizational, economic and legal methods of land use.

Key words: land use, agro-ecological condition, ecological priorities, land monitoring, agro-ecological monitoring

Постановка проблеми. Раціональне використання і охорона земельних ресурсів – важлива природничо-наукова і соціально-економічна проблема. Її багатоаспектний характер вимагає системної орієнтації як у дослідженні складних процесів, так і у вирішенні практичних задач з організації ефективного і комплексного їх використання. Серед множини всіх природних ресурсів, що можуть бути задіяні в господарське використання на певному щаблі розвитку суспільства і тим самим стати природними продуктивними силами без істотної втрати своїх зв'язків із природним середовищем, найбільш важливими є земельні ресурси в їх нерозривній єдності з надрами і водами, лісами й іншими компонентами природно-територіального комплексу. Функціональне співвідношення екологічних компонентів нелінійне: незначна зміна одного з них може привести до неадекватно великої позитивної або негативної зміни інших складових системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оптимізація відносин між суспільством і природою вимагає встановлення збалансованого співвідношення між використанням, поліпшенням і консервацією природного середовища (земельних ресурсів), організації раціональної експлуатації потенційних можливостей, тенденцій і закономірностей, закладених у самій природі [2, 4-5].

Метою статті є екологізація землекористування на основі науково-методичних і практичних підходів.

Об'єкт дослідження – агроландшафти, їх просторово-часовий аналіз, динаміка, екологічний стан.

Предмет дослідження – антропогенний вплив на агроландшафти, їх динаміку, просторово-часові зміни.

Матеріали і методи дослідження. Інформаційною базою досліджень послужили відібрані й опрацьовані матеріали, звіти, екологічні паспорти й доповіді департаментів (управлінь), органів місцевого самоврядування.

Методи дослідження: *математико-статистичні* (для обробки статистичних даних); *аналітично-діагностичні; комплексний, ретроспективний і порівняльний* аналізи (для виявлення причинно-наслідкових зв'язків); *міждисциплінарний, екосистемний, ландшафтно-екологічний, гідроекологічний і соціологічний* підходи (для екологічної оцінки якості ґрунтів, агросистем), *картографічні* (для створення карт), моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Високопродуктивні ресурси земель України (землі сільськогосподарського призначення) мають тенденцію до зниження свого потенціалу (втрачається гумус, зростає еродованість, збільшується техногенне забруднення, погіршується стан меліорованих земель тощо). У багатьох випадках виніс поживних речовин з ґрунту перевищує їх поповнення, що зумовило виникнення дефіцитного балансу гумусу.

Так, сільськогосподарські екосистеми займають приблизно 10 відсотків поверхні суходолу (1,2 млрд.га) і забезпечують людуству 90 відсотків необхідної харчової енергії. В результаті інтенсифікації аграрного виробництва врожайність сільськогосподарських культур зростає. А це означає, що прогресивні тенденції в землеробстві призводять до деградації природних компонентів і в тому числі ґрунтового покриву.

З початку 90-х років падіння виробництва в Україні призвело до зупинки багатьох підприємств, які забруднювали агросферу своїми викидами, проте їх кількість не зменшилась. Ніхто не слідкує за очисними спорудами. Велику екологічну загрозу агроекосистемам створює автотранспорт.

Україна не може продовжувати жити без екологічного моніторингу, тобто їсти, пити і дихати безконтрольно в умовах екологічної безвідповідальності.

Економічна криза відсунула на задній план екологічні пріоритети. Відсутність системного аналізу наслідків запровадження нових технологій супроводжується виникненням нових проблем.

Так, наприклад, Україною підписаний Кіотський протокол до Рамочної конвенції ООН по зміні клімату. Таким чином, Україна стала 84 країною, яка зобов'язалась проводити екологічну політику, направлену на здійснення зменшення викидів парникових газів. Розвинуті країни, згідно Кіотського протоколу, зобов'язались з 2008 по 2012 рр. в загальному зменшити викиди на 5% в порівнянні з 1990 роком. Причому, країни Європейського Союзу повинні

скоротити викиди газів, які спричиняють парниковий ефект, на 8%, США – 7%, Японія – 6%, Норвегія – 1%. Україні достатньо залишатись на рівні 1990 року. Через падіння рівня виробництва в Україні викид шкідливих речовин зменшився на 30%. Свою позитивну роль в процесах відтворення і саморегуляції екосистем повинні відіграти лісові насадження.

Ряд учених (Круть І.В., Забелін І.М. та інші) пропонують з метою поліпшення агроекологічної ситуації в Україні:

- третину території – відвести під заповідну зону;
- третину – використовувати обмежено в господарському відношенні за умови збереження природного ландшафту;
- і ще одну третину – піддати окультуренню. Ці дані підтверджуються аналізом глобального співвідношення сільськогосподарських угідь, які займають 35%, ліси – 30,5%, інші землі – 32,2% [4].

Слід відзначити, що стратегія оптимізації територіальної структури землекористування базується на:

- врахуванні земельно-ресурсної бази, динаміки розселення, регіональних особливостей розвитку продуктивних сил;
- здійсненні заходів щодо екологічного планування територій, зокрема, консервації малопродуктивних, деградованих та техногенно забруднених угідь;
- обмеженні відведення продуктивних угідь для не сільськогосподарських цілей;
- застосування економічних важелів впливу на суб'єкти землекористування щодо забезпечення сталості оптимальної структури ландшафтів;
- запровадженні обмежень права власності та права користування землею, які обумовлюються екологічними особливостями ландшафтів та специфікою землекористування [7].

В зв'язку з цим, особливої актуальності набуває моніторинг земель, бо тільки він дасть можливість чітко визначити кількісні і якісні характеристики земельних ресурсів і, при необхідності, прийняти своєчасні заходи адекватні фоновому стану земель. Моніторинг земель повинен ініціювати природоохоронний, ресурсозберігаючий та відтворювальний характер їх раціонального використання, передбачаючи збереження ґрунтів і обмеження негативного впливу на них [1-3].

В результаті аварії на Чорнобильській АЕС радіоактивного забруднення в Україні зазнали 3,5 млн.га сільськогосподарських угідь, в тому числі біля 2 млн. га ріллі. Забруднення зазнали також більше 1,5 млн. га лісів і садів та понад 1000 населених пунктів. Підвищений рівень радіоактивності ґрунтів став причиною виведення із земельного обігу 123 тис. га угідь.

Для забезпечення оптимальних умов проживання населення на забруднених територіях необхідне наукове обґрунтування стану території, розробка і впровадження технологій, які б виключали надходження радіонуклідів у продукцію сільськогосподарського виробництва та організм людини. Аналіз радіоекологічної ситуації на Поліссі показує, що регіон відзначається великим надходженням цезію-137 в рослини, а потім в організм людини переважно через молоко і м'ясо. Це відбувається в зв'язку з легким гранулометричним складом ґрунтів і високим зволоженням.

Слід зазначити, що вертикальна міграція радіонуклідів у ґрунтах протікає повільно. Так, антропогенна діяльність, зокрема переорювання є основою рівномірного розподілу радіонуклідів в орному шарі, а оранка з перевертанням скиби зумовлює переміщення радіонуклідів за профілем ґрунту. Горизонтальна міграція радіонуклідів зумовлена в основному ерозією ґрунту. Спостереження показують, що вітрова ерозія не впливає значно на їх пересування. Більшу небезпеку вторинного забруднення мають пилові бурі.

Вирощування екологічно чистої рослинницької продукції в господарствах з радіаційним забрудненням повинно здійснюватись із застосуванням оптимальних доз органічних і мінеральних добрив. Добрива також створюють передумови локалізації радіонуклідів у ґрунтах, тобто знижують їх перехід у рослину. Якщо розмістити зернові та зернобобові культури в порядку зростання їх здатності накопичувати радіонукліди то цей ряд буде мати наступний вигляд: кукурудза, озима пшениця, ячмінь, пшениця яра, жито, овес, гречка, вика, люпин жовтий.

Як бачимо, при створенні системи сівозмін дуже важливим є правильний підбір культур і сортів – це найбільш простий та економічно виправданий засіб зниження вмісту радіонуклідів в продукції землеробства. Врахування вищеназваних умов та проведення відповідних заходів щодо використання радіоактивне забруднених земель дасть можливість одержувати екологічно чисту сільськогосподарську продукцію і поліпшити стан цих земель.

Для проведення оцінки екологічного стану земель необхідно володіти відповідною інформацією [7], яка акумулюється різними контролюючими організаціями на рівні області, що належать до відомств, перелічених в Постанові Кабінету Міністрів України Положенням про державний моніторинг навколишнього природного середовища. Згідно з Постановою, підприємства, установи і організації, що ведуть спостереження за станом навколишнього природного середовища, зобов'язані безплатно передавати дані спостережень або іншу інформацію на запит органів державної виконавчої влади, в тому числі – державних земельних органів.

Розглядаючи питання щодо інформаційного забезпечення, слід відзначити недостатню відпрацьованість його методичних положень. Важливими підсистемами повинні тут стати спеціально сформовані інформаційні потоки.

Що ж означає сам термін "інформація"? Не дивлячись на те, що цей термін давно використовується в практиці, точне його визначення виявляється суперечливим. На наш погляд, інформація представляє відомості, повідомлення про який-небудь предмет, явище, подію. У відповідності із загальними положеннями розуміння світу, як джерела інформації, ним може виступати лише деякий матеріальний "об'єкт", яким є, наприклад, земельні угіддя.

Щодо інформаційного забезпечення, не слід залишати поза увагою нові комп'ютерні інформаційні технології, які змінюють наш світогляд. Використання ГІС-технології для обліку земель дозволяє легко і швидко вирішувати задачі пов'язані з аналізом розташування об'єктів, такі як:

- визначення зон відчуження (наприклад, зони відчуження вздовж залізниці тощо);
- визначення обмежень і обтяжень на земельній ділянці, що відводиться (дуже часто при відведенні земельної ділянки, особливо в міських умовах не вистачає інформації про прокладені на ділянці комунікації);
- проведення оцінки землі з врахуванням розташування транспортних комунікацій, забруднення території (в багатьох містах вартість землі [6], житла значно відрізняється в залежності від екологічних умов, тому необхідно внести дані районування території за ступенем забруднення в створювану ГІС територіальних громад тощо.

Висновки. Враховуючи вище сказане, слід зазначити, що проблемні питання оптимізації агроприродокористування можуть бути успішно вирішені за умови дотримання системи екологічних, економічних, інших законів і правил, принципів і підходів до виконання наукового обґрунтування екологізації.

Використані джерела

1. Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України "Земельні відносини в Україні: законодавчі акти і нормативні документи". К.: Урожай, 1998. С. 562–570.
2. Земельний кодекс України: правова основа управління земельними ресурсами. Львів: НВФ "Українські технології". 2001. 88 с.
3. Родючість ґрунтів. Моніторинг та управління / За ред. В.В. Медведєва. К.: Урожай. 1992. 158 с.
4. Снітинський В.В., Сявавко М.С., Сохнич А.Я. Землекористування та екологія: системи підтримки прийняття рішень. Львів: НВФ "Українські технології". 2002. 580 с.
5. Сохнич А.Я. Диференціація земель за придатністю для вирощування сільськогосподарських культур / Україна в світових, продовольчих і кормових

ресурсах і економічних відносинах: Тези міжнародної науково-практичної конференції. Інститут кормів. Вінниця, 1995. С. 165-166.

6. Сохнич А.Я., Дмитрук М.І. Грошова оцінка земель населених пунктів. Львів: НВФ “Українські технології”. 1999. 30 с.

7. Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки. Львів: “Українські технології”. 2002. 252 с.

8. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні. К. 1998. 220 с.

УДК 379.514

Бекетова О.В. – студентка спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Серебряков В.В.** – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЕЛЬ ДП “КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛІСГОСП” (ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ)

У статті нами були охарактеризовані та розраховані показники рекреаційного потенціалу (рекреаційна стійкість, рекреаційна дигресія, естетична оцінка, пішохідна доступність, рекреаційна оцінка) за власною методикою у розрізі лісництв ДП «Кременчуцький лісгосп». Кременчуцьке лісництво має найбільшу кількість балів рекреаційного потенціалу, а найменша кількість на території Градизького лісництва. Практичне значення роботи полягає в тому, що нами детально проаналізовано та систематизовано дані про рекреаційну цінність земель лісового фонду. Результати дослідження можуть бути використані у подальших проєктах лісовпорядкування.

Ключові слова: рекреаційний потенціал, лісові землі, дигресія, естетична оцінка.

In the article we have characterized and calculated indicators of recreational potential (recreational stability, recreational digression, aesthetic assessment, pedestrian accessibility, recreational assessment) according to our own methods in terms of forestry SE "Kremenchug Forestry". Kremenchug forestry has the highest number of points of recreational potential, and the lowest number in the territory of Hradiz forestry. The practical significance of the work is that we have analyzed in detail and systematized data on the recreational value of forest lands. The results of the study can be used in further forest management projects.

Key words: recreational potential, forest lands, digression, aesthetic evaluation

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається підвищений інтерес вчених і фахівців-практиків до проблем раціонального використання наявного рекреаційного потенціалу. Вагомий внесок у теорію дослідження рекреаційної сфери та визначення соціально-економічної ефективності використання рекреаційного потенціалу, зробили відомі вчені: В.Д. Безносюк, О.О. Бейдик, М.П. Бутко, Ю.П. Гуменюк, І.В. Давиденко, В.Ф. Кифяк, В.І. Куценко, О.О. Любіцева, О.С. Молнар, В.І. Мацола, І.В. Смаль, О.В. Стецюк, Л.М. Черчик, В.В. Шмагіна, О.І. Шаблій, Е.В. Щепанський, Н.В. Фоменко та інші [1].